

We understand verbal creativity as one of the coherent speech sub-types, when the personality products new original speech images and plots based on intuitive thinking, productive and creative imagination, fantasy, accompanied by intellectual and speech activity and verbal creativity.

As structural components of verbal creativity we imply productivity, verbal originality and uniqueness. A rather important issue we consider features of development of the structural components of verbal creativity in students of psychological faculties, where creative manifestations are the following: latitude of predispositions, craving for self-assertion, a new level of capacities, tendency to solve and discuss the different life situations and personal problems. The prerequisites of the development of verbal creativity are flexibility of thinking and behaviour, desire to get rid of dogmas and stereotypes, acquiring of new knowledge, craving for originality, development of hypothetical thinking and mastering of the system of productive activities.

Key words: creativity, creative personality, verbal creativity, creative process, creative competence, creative potential

УДК: [159.922.8:331.54] : 378-057.875

К.В. БАБАК

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ВНЗ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ

В статті актуалізується проблема психологічного супроводу особистості студента описується типовий психологічний портрет студента педагогічного ВНЗ, розглядаються провідні напрями психологічного супроводу професійного розвитку студентів ВНЗ, характеризуються види психологічної допомоги в умовах ВНЗ I-II рівня акредитації.

Ключові слова: психологічний супровід, професійний розвиток, психологічна служба, життєтворча активність особистості, життєвий проект.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем психологічної служби ВНЗ є підготовка особистості до самотворення, підвищення психологічної культури студентів та їх професійного розвитку. Важливим і ефективним засобом особистісного і професійного розвитку є психологічний супровід професійного розвитку студентів.

Психологічний супровід у педагогічному коледжі – це цілісна система професійної діяльності практичного психолога, спрямована на забезпечення соціально-психологічних умов для успішного професійного навчання і психологічного розвитку особистості на етапі первинної професіоналізації.

Аналіз сучасних досліджень. Проблема психологічного супроводу була предметом дослідження зарубіжних (R. Baker, W. Layton, A. Sandeen, J. Whiteley, E. Нонан, М. Рутік, М. Скілбек, І. Кошго, П. Купка, Е. Хартманн, Ю. Укке та ін.) та вітчизняних (І.С. Булах, Г.В. Ложкін, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Е.О. Помиткін, С.В. Васьковська, Л.В. Власенко, Н.В. Волянюк, Е.Ф. Зеєр, М.Р. Битянова, І.В. Дубровина, Е.І. Рогов, Ю.В. Суховершина, Т.В. Демидова, А.П. Журавель та ін.) учених. Згідно результатів досліджень, у практиці роботи психологічної служби педагогічних закладів освіти досить часто виникає проблема недостатнього професійного самовизначення та низького рівня мотивації студентів до професійного зростання. Отже виникає необхідність розробки та впровадження адекватних засобів психологічного супроводу цих процесів.

Мета статті. Метою нашого дослідження є охарактеризувати провідні напрями та особливості побудови системи психологічного супроводу професійного розвитку студентів педагогічного коледжу засобами психологічної служби коледжу.

Методика та процедура дослідження. З метою з'ясування особливостей професійного розвитку студентів ВНЗ I-II рівня акредитації нами було започатковано експериментальне дослідження, яке проводилось зі студентами 1-4-х курсів Дубенського педагогічного коледжу Рівненського державного гуманітарного університету. Загальна кількість досліджуваних студентів становила 176 осіб. Серед них – 57 студентів першого, 44 – другого, 24 – третього, та 51 – четвертого курсів спеціальностей: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Гендерний аспект вибірки представлено такими показниками: хлопці – 6,25%, дівчата – 93,75%. З метою дотримання принципу репрезентативності вибірки, серед загального числа студентів коледжу було відібрано групи респондентів, які представляли пропоновані коледжем спеціальності з врахуванням вікових та організаційних особливостей процесу навчання (освіта на базі 9 або 11 класів).

Як впливає з результатів діагностування на рівні узагальненого психологічного портрету типового представника вибірки, студентам педагогічного коледжу притаманні невисокі значення соціально-психологічної адаптованості, самоактуалізації, низькі значення рефлексії, наявність конформності, потреба підпорядкування групі, “захист” і внутрішня напруга, зарозумілість, догматичність, фіксованість на невдачах, дратівливість, обережність у своїх вчинках, орієнтація на безпосередню винагороду, задоволення потреб, особистих інтересів, егоцентричність тощо. Окрім цього, студенти мають досить розпливчате уявлення про провідні професійно важливі якості педагога, ранговий розподіл уявлень студентів не відповідає експертним значенням та максимальним навантаженням фактору ПВЯ, отриманого в ході факторного аналізу. Також у ранговій структурі мотивації навчальної діяльності перше місце посіли мотиви престижу, що характеризують зовнішній тип мотивації. Відзначимо також зафіксовані тенденції до зниження рівня мотивації навчальної

діяльності студентів від молодших до старших курсів, та перерозподілу з тенденцією до зниження числових значень уявлень про провідні ПВЯ педагога [1]. Не зважаючи на відсутність значущих відмінностей між студентами різних курсів, побудова системи психологічного супроводу повинна ґрунтуватися на: 1) врахуванні вікових особливостей онтогенетичного розвитку, їх динаміки у різних вікових категорій студентів; 2) врахуванні закономірностей професійного становлення особистості в умовах професійного навчання та його особливостей у період навчання в педагогічному коледжі. З метою визначення особливостей побудови програми супроводу для студентів різних курсів, зазначимо їх теоретичні підстави.

Аналіз результатів дослідження. У центрі уваги нашого дослідження знаходиться друга стадія професійного становлення особистості – професійне навчання. На цій стадії необхідно враховувати гетерогенність і гетерохронність розвитку різних індивідуально-особистісних характеристик студента, оскільки головною метою навчання на етапі первинної соціалізації вважається формування професійних здібностей і якостей майбутнього фахівця. Навчання в педагогічному коледжі охоплює віковий проміжок від 15-16 до 19-20 років, отже включає два вікових періоди онтогенетичного розвитку – другу фазу підліткового віку (або, згідно уявлень окремих дослідників, ранню юність) та юнацький вік. Співставлення вікових проміжків з етапами та змістом професійного розвитку дозволило нам визначити, що на протязі означеного вікового проміжку відбувається виникнення і формування професійних намірів; професійне навчання і підготовка до професійної діяльності [6], або на рівні конкретних фаз: оптація (12-17 років) – період вибору професії і навчального закладу; професійна підготовка – стадія адепта (15-23 роки) – оволодіння професійними знаннями, уміннями, навичками; адаптація (16-18 років) – входження в професію і звикання до неї; фаза інтервалу (18-23 років) – набуття професійного досвіду [3]. При цьому дослідники визначають специфічні кризи професійного розвитку, притаманні для різних його фаз: криза навчально-професійної орієнтації (14-17); криза вибору професії (16-18); криза професійних експектацій (18-20) [3]. Вочевидь, вказані чинники визначають специфіку процесу професійного розвитку в умовах навчального закладу.

Отже, період професійного навчання особистості потребує підсиленої уваги з боку психолога навчального закладу, яка повинна орієнтуватися на надання необхідної психологічної допомоги співвідносно до змісту утруднень, проблемних ситуацій, криз розвитку, якими супроводжується процес професійного становлення в різних його фазах. Зважаючи на це, психологічний супровід професійного розвитку студентів педагогічного коледжу повинен враховувати означену специфіку та спрямовуватися на визначення наявних у студентів різних курсів утруднень та допомогу в їх ефективному подоланні. Проведений аналіз дозволяє визначити провідні підходи до змістовного наповнення та побудови системи психологічного супроводу професійного розвитку студентів.

Методологічним підґрунтям побудови системи психологічного супроводу виступили:

- діяльнісний підхід, який реалізується у включенні студентів у різні види діяльності, опанування «психологічним ядром» діяльності, надання усім видам діяльності в процесі професійної підготовки соціально-психологічної спрямованості;
- цілісний підхід до формування мотиваційної готовності студента до діяльності, сутність якого полягає в тому, що предметом вивчення соціального педагога і психолога виступає особистість студента та його діяльність як реальний і цілісний процес;
- диференційований та особистісно-зорієнтований підходи, що реалізуються на основі результатів психологічного діагностування розвитку особистості студента впровадженням спеціальних технологій навчання та взаємодії [2].

Теоретичною основою обрано концепцію розвитку життєтворчої активності особистості, запропоновану В.М. Ямницьким [5]. При цьому професійний розвиток розглядається нами як частина життєвого проекту особистості, реалізація якого відбувається на підставі розгортання особистісних, професійних та процесуальних компонентів онтогенетичного розвитку особистості.

Предметом психологічного супроводу становлення професіонала виступає суб'єкт-суб'єктна і суб'єкт-об'єктна розвиваюча взаємодія, спрямована на вирішення суб'єктом розвитку актуальних проблем професійного, особистісного та соціального становлення. Основний зміст супроводу включає організацію взаємодії та спрямований на засвоєння супроводжуваними нових моделей поведінки, спілкування і діяльності.

Психологічний супровід являє собою професійну діяльність психолога спільно з суб'єктами освітнього процесу, яка спрямована на створення умов для гармонійного психологічного розвитку майбутнього фахівця в ході професійного становлення в контексті його відносин і взаємин в освітньому процесі. За даними сучасних дослідників проблеми, вона може включати такі провідні напрями:

1. Допомога в проектуванні свого майбутнього (Є.І. Головаха, Д.О. Леонт'єв та ін.).
2. Сприяння осмисленню ролі життєвого ресурсу особистості і можливості грамотного його використання в конкретних регіональних умовах (М.В. Яценко та ін.).
3. Створення умов, необхідних для формування ціннісно-сислової сфери особистості (С.Л. Рубінштейн, та ін.).
4. Створення умов для осмислення цінності здоров'я у професійній діяльності.
5. Створення умов для психологічно комфортного, безпечного, мобілізуючого середовища в освітньому процесі (В.А. Дмитрієвський, І.А. Баєва та ін.).
6. Стимулювання розвитку здібностей та професійно-важливих якостей особистості (В.Д. Шадріков, Н.В. Кузьміна та ін.).

7. Вдосконалення психологічної культури учасників освітнього процесу (Н.Н. Обозов, В.А. Носков, І.В. Дубровіна, та ін.).
8. Здійснення психологічної підготовки до професійної діяльності (Д.І. Фельдштейн, А.Г. Маркова, та ін.). Зазначені положення є підставою для виділення наступних напрямів роботи: 1) фахове самовиховання, 2) навчання способам професійного самозбереження, «розпізнавання» професійної деструкції.
9. Створення умов для переходу особистості до самодопомоги (Ю.А. Кореляков, Е.Е. Симанюк та ін.).
10. Створення умов для самореалізації та самоствердження. (І.О. Шаршов, Р.А. Зобов, В.М. Келасьєв та ін.). Спеціально створені умови, що сприяють самореалізації, дозволять не тільки згладити деформації особистості, але й сприяти професійному становленню [2].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проведений аналіз дозволив нам виокремити наступні види психологічної допомоги в умовах педагогічного коледжу:

- 1) психологічна допомога *студентам* у ході професійно-особистісного становлення полягає:
 - у виборі ефективних технологій навчання: вибору найбільш оптимальних стратегій навчання, способів планування навчальної роботи, режиму праці та відпочинку, навчанням способам викликання працездатного стану під час навчальних занять і т. ін.
 - у встановленні продуктивних взаємовідносин з суб'єктами освітнього процесу (студентами, педагогами, батьками): допомога у розвитку комунікативних навичок, вміння говорити по суті питання, підтримувати позитивні стосунки з іншими людьми, усвідомленні непродуктивних способів поведінки, розпізнаванні провокацій з боку інших, допомога у вирішенні конфліктів, та ін.
 - у самореалізації: визначення сфери, де конкретний студент може проявити себе; виявлення та розвитку необхідних здібностей для успішної професійної діяльності; навчання способам самопрезентації, привернути до себе увагу, зацікавити собою, своєю пропозицією; вміння використовувати допомогу інших; справляти позитивне враження на оточуючих і викликати бажання співпрацювати; усвідомлення способів власної поведінки, викликають несприйняття, заперечення та ін.
 - в оволодінні професією: допомога в усвідомленні значущості професії, розвитку професійних уявлень, формуванні професійного мислення і поведінки, допомога в усвідомленні ефективних стратегій поведінки професіонала, шляхів оволодіння професійною майстерністю, подоланні негативного ставлення до професійного навчання і діяльності, в проходженні професійної практики; допомогу в аналізі власної успішності та ін.
 - в регуляції емоційних станів: допомога в знятті втоми, подоланні тривоги, апатії, агресії, фрустрації, стресових станів, стану безнадійності та ін.
 - у вибудовуванні траєкторії професійного шляху: допомога в плануванні професійної кар'єри, в постановці реальних цілей та аналізі способів їх досягнення, плануванні продовження освіти, допомогу у виробленні якостей, що сприяють швидкій адаптації в професійному колективі; в аналізі стратегій професійного просування, професійного розвитку і вдосконалення.
 - в інтимно-особистісній сфері: аналізі міжособистісних контактів з коханим (коханою), усвідомленні взаємин (кохання чи захоплення); підготовка до сімейного життя (вироблення якостей, які підвищують вірогідність збереження шлюбу); допомогу в підтримці позитивних взаємин у парі; допомогу в переживанні розриву відносин, подолання конфліктів, спорів тощо.
 - 2) психологічна допомога *батькам*: допомога в усвідомленні стилю взаємин з дітьми, у способах їх мотивування на певні вчинки, в аналізі ефективності використовуваного заохочення та покарання; допомогу в підтримці професійного становлення, знаходження альтернатив, розв'язання сімейних конфліктів та ін.
 - 3) психологічна допомога *педагогам* включає: допомогу у подоланні негативного настрою у роботі з студентом або групою; вибір найбільш прийнятних та ефективних для конкретної групи технологій навчання і виховання; психологічно грамотному оцінюванні особистості студента, його діяльності; у встановленні продуктивного контакту з студентом, групою, батьками; допомогу у створенні такої обстановки під час взаємодії, за якої студент і батьки зможуть прийняти те, що їм пропонує педагог; допомогу у збереженні психологічного здоров'я та ін.
 - 4) психологічна допомога *адміністрації*: допомога в прогнозуванні наслідків прийнятих рішень, в плануванні діяльності; в передбаченні і вирішенні конфліктних ситуацій; організації творчого, комфортного психологічного клімату в освітній установі, що сприяє високій продуктивності діяльності, творчості та ін.
- Таким чином, психологічний супровід професійно-особистісного становлення може бути реалізовано через наступні види діяльності психолога коледжу:
- 1) навчальну (навчання способам ефективного спілкування та поведінки в ході професійного становлення);
 - 2) здоров'язберігаючу (комплекс заходів, які сприяють нормалізації нервово-психічного самопочуття: розрядки напруги, зняття втоми; аналіз навантаження, можливостей людини в виконання конкретної діяльності та ін.
 - 3) формуючу (діяльність спрямована на формування у суб'єкта умінь і навичок, необхідних для вирішення конкретних завдань; заохочення експериментування, розширення можливостей);
 - 4) аналітичну (аналіз цілісного НВП, існуючої системи взаємодії, результативності застосовуваних технологій і ін.);

- 5) організуючу (організовує спеціальні види діяльності, взаємодію спрямовану на досягнення мети професійного становлення);
- 6) смислопороджуючу (організовує спеціальні ситуації в міжособистісній взаємодії, що сприяють появі у її учасників нового сенсу, цінностей);
- 7) стимулююче-мобілізує (використовує різні психологічні засоби, методи, що сприяють активізації особистості в ході професійного становлення);
- 8) спрямовуюче-підтримувальну (підтримка нових професійних та особистісних умінь, допомогу в «розкритті» здібностей особистості, її ресурсів і вміння застосовувати їх у діяльності);
- 9) об'єднувально-посередницьку (діяльність, що забезпечує встановлення багатопланових зв'язків між суб'єктами освітнього процесу в організації розвиваючої і професійної взаємодії і виконанні конкретних цілей) [2].

Перспективою дослідження даної проблеми є розробка та впровадження технології психологічного супроводу, яка буде вирішувати завдання професійного розвитку студентів педагогічного коледжу.

Список використаних джерел

1. Бабак К.В. Дослідження особливостей професійного розвитку студентів педагогічного коледжу / К.В. Бабак // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології» – Острог: Вид-во Нац-го ун-ту «Острозька академія». 2014. – Вип.28. – (12-20).
2. Демидова Т.П. Психологическое сопровождение профессионально-личностного становления обучающихся в средник профессиональных учебных заведениях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Т.П. Демидова. – М., 2005. – 171 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для ст. вузов / Э.Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб., доп. – М. : Академический Проект; Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособ. для ст. высш. пед. учеб. заведений / Е.А. Климов. – М. : Изд. центр «Академия», 2005. – 304 с.
5. Ямницький В.М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент: Монографія. – / В.М. Ямницький Одеса: ПНЦ АПН України; СВД Черкасов М.П., 2006 – 427 с.
6. Super D. Occupational Psychology / D. Super, M.Y. Bahn. – London : Tavistock. 1971. – 355 p.

References

1. Babak K.V. Doslidzhennya osoblyvostey profesijnogo rozvytku studentiv pedahohichnoho koledzhu / K.V. Babak // Naukovi zapysky. Seriya "Psykhoholohiya i pedahohika". Tematychnyy vypusk "Aktual'ni problemy kohnityvnoyi psykhoholohiyi" – Ostroh., 2014. – Vyp.28. – (12-20).
2. Demidova T.P. Psihologicheskoe soprovozhdenie professional'no-lichnostnogo stanovlenija obuchajushhihsja v srednik professional'nyk uchebnyh zavedenijah : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / T.P. Demidova. – M., 2005. – 171 s.
3. Zeer Je.F. Psihologija professij : ucheb. posob. dlja st. vuzov / Je. F. Zeer. – 3-e izd., pererab., dop. – M. : Akademicheskij Proekt; Fond «Mir», 2005. – 336 s.
4. Klimov E.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija : ucheb. posob. dlja st. vyssh. ped. ucheb. zavedenij / E.A. Klimov. – M. : Izd. centr «Akademija», 2005. – 304 s.
5. Yamnyts'kyj V.M. Rozvytok zhyt'tvetvorchoyi aktyvnosti osobystosti: teoriya ta eksperyment: Monohrafiya. – V.M. Yamnyts'kyj / Odesa: PNTs APN Ukrayiny; SVD Cherkasov M.P., 2006 – 427 p.
6. Super D. Occupational Psychology / D. Super, M.Y. Bahn. – London : Tavistock. 1971. – 355 p.

Резюме. В статье актуализируется проблема психологического сопровождения личности студента описывается типичный психологический портрет студента педагогического ВУЗа, рассматриваются ведущие направления психологического сопровождения профессионального развития студентов педагогического ВУЗа, характеризуются виды психологической помощи в условиях педагогического ВУЗа I-II уровня аккредитации.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, профессиональное развитие, психологическая служба, жизнетворческая активность личности, жизненный проект.

Summary. The aim of our study is to describe the key trends and features of psychological support for pedagogical college students professional development system with the help of college psychological services means.

In order to clarify the features of pedagogical college students professional development, we initiated an experimental study that was conducted among 1-4 year students of Dubno's Pedagogical College of Rivne State Humanitarian University. Subject-subject and subject-object developing interaction stands as subject of psychological support for professional development. This interaction is aimed at solving the urgent problems of professional, personal and social development by the subject of development. The basic content of support includes providing organization and interaction and is aimed at assimilation of new patterns of behavior and communication activities.

Thus, the analysis allowed us to distinguish the following types of psychological care in pedagogical college: 1) psychological assistance to students in the process of professional and personal development; 2) psychological assistance to parents; 4) psychological care to administration. Thus, psychological support for professional and personal

development can be realized through the following activities of college psychologist: 1) training; 2) health-maintaining; 3) forming; 4) analytical; 5) organizing; 6) creating of meaning; 7) stimulating and mobilizing; 8) coordination and support; 9) unification and brokering.

Key words: psychological support, professional development, psychological service, lifecreative activity, lifelong project.

УДК 159.926.3- 055

М.Ф. БАБІЙ

ГЕНЕЗИС НЕВЕРБАЛЬНИХ ПРОЯВІВ ОБМАНУ У НЕПОВНОЛІТНІХ

Невербальні ознаки обману присутні у поведінці учнів середніх та старших класів та мають яскраво виражений невербальний прояв. Мета такої, поведінки криється у вікових особливостях. Зокрема, в учнів середніх класів такими мотивами найчастіше є: здобуття більшого престижу та підняття групового статусу серед ровесників та друзів, прагнення до дорослості тощо. У старшокласників є: прагнення до самовизначення особистості, яка включена у суспільство де формуються складні системи соціальних відносин. У їхньому спілкуванні помітна статевая диференціація, тобто чіткі форми чоловічої та жіночої поведінки. Вони знають, як себе вести в тій чи іншій ситуації. Відповідно їхня рольова поведінка є достатньо гнучкою.

Ключові слова: соціалізація, невербальна поведінка, обман, жести, міміка, рольова ідентифікація.

Постановка проблеми. Людина у процесі свого життя проходить через різноманітні соціальні інститути сім'я, дитячий садок школа, тощо. Вони забезпечують підключення індивіда до широкої гамми соціальних зв'язків та відносин. Активують його контакти з соціумом. У результаті такого спілкування людина засвоює зразки соціально бажані норми поведінки, необхідні для його адаптації до цього суспільства. У такий спосіб формується власний світогляд ідеали та цілі. Їх зміст має відповідати загальноприйнятим нормам та цінностям [2; с. 101].

Суспільство постійно пильнує за цим процесом корегує та контролює людську поведінку. Для цього використовується широкий спектр заохочень та покарань. Та все ж, не дивлячись, на намагання сформувати позитивні якості особистості та норми поведінки людина засвоює й такі, які неприйнятні у суспільстві. До однієї із таких можна віднести брехливість та її прояви у поведінці. Неправда досить широко ввійшла у сфери людського буття [6; с. 131].

Має різні форми прояву у різних ситуаціях. Вона не є спонтанним немотивованим проявом. Обманюючи людина завжди бачить перед собою чітко визначені цілі, яких щільно дотримується з метою не бути викритою [5; с. 56].

Аналіз сучасних досліджень. Особливості обману, його різновиди, причини прояву досить детально описав П. Екман: «навмисне введення в оману іншу людину» [4; с. 27]. Аналогічні погляди на проблему висловлює Р.Хопер і Р.Абелл, підкреслюючи, що обман не можна зводитись тільки до неправдивих вербальних тверджень [7; с. 121]. На думку В.В. Знакова, брехня завжди ґрунтується на вербальному чи невербальному навмисному, неістинному, брехливому твердженні [2; с. 95].

У сучасній науці подібних поглядів притримуються А.Ф. Стріхату і Р.В. Бартон, Л. Коулман та П. Кей. Використання різних форм неправди широко практикують підлітки з метою приховати бажання до автономії у власній поведінці. Вони уже знаходяться у процесі ідентифікації. Відповідно розмежовують світи дорослих та ровесників. Неправдою вони намагаються замаскувати спроби демонстрації емансипації, які не сподобаються дорослим [6; с. 134].

Результати теоретичного аналізу. У процесі генезису самосвідомості виникає бажання розширити особистісний простір. З віком дитина чинить більший супротив стосовно спроб проникнення у своє особисте життя з боку дорослих. Одним із варіантів його захисту є обман. У підлітковому ранньому юнацькому віці це особливо загострюється, оскільки тінейджери виборюють свою незалежність у судженнях та діях. У баталіях за свою емансипацію використовуються різноманітні форми неправди.

У нашому дослідженні для реалізації **мети:** вивчити вікові особливості невербальних проявів обману в учнів середніх та старших класів, ми використали ряд **методик**, а саме: «Що Вам говорять міміка і жести», «Чи хитруете Ви», «Діагностика вад особистісного розвитку», авторську анкету «Моє ставлення до обману» [3; с. 244].

Процедура дослідження. Наше дослідження складалося із двох етапів. На першому етапі завданням було продіагностувати досліджуваних, за визначеними вище названими методиками. Завданням другого етапу було проведення ретестової надійності з метою перевірки надійності та достовірності, отриманих проведених на першому етапі результатів дослідження.

Аналіз результатів дослідження. Проаналізувавши результати анкети «Моє ставлення до обману» можемо сказати, що учні середнього підліткового віку частіше відносять себе до людей правдивих – 85%. В житті траплялося таке, що доводилось обманювати, але 80% респондентів вважають, що обман вони застосовують у випадках, коли вони його внутрішньо виправдовують, причому користуються обманом вони «рідко» – один або два рази на тиждень. Слід відмітити, той факт, що відповідаючи на запитання «Хто частіше обманює?» Було виявлено, що підлітки називають протилежну, тобто хлопці називають дівчат й навпаки. А на